

Levent Gönenc¹

Hukuk Çalışmaları Merkezi Direktörü

**AİHM’NİN “İSVİÇRE’YE KARŞI YAŞLI KADINLAR”
KARARI**

Devir değişiyor; geçmişte distopik hikayelere konu olan senaryolar gerçek oluyor. Evet, iklim değişikliğinden söz ediyorum. Kimilerine göre bu yaşadığımız bir “kriz”. Kimilerine göre ise, bu, krizin çok daha ötesinde bir olgu. Bunu söyleyenler oldukça karamsar bir bakış açısına sahip. Şöyle diyorlar: “Kriz”, ne kadar ağır ne kadar derin olursa olsun yaşanır ve bir gün gelir biter. Oysa bu yaşadığımız distopik senaryo hiç bitmeyecek. “Son”una kadar—o “son” her ne ise—insanlığın başına bela olacak. Nasıl adlandırırsak adlandıralım ister kriz diyelim ister başka bir şey, yaşlı gezegenimizdeki bu korkutucu değişim her şeyi olduğu gibi hukuku da etkiliyor.

Aslında hukuk dinamik sorulara verilen statik cevaplardır. Hukukun “istikrar” kavramıyla birlikte düşünülmesinin sebebi de budur. Ne zaman ki dinamik sorular toplumsal ve bireysel yaşam alanlarını tehdit etmeye başlar, o zaman statik cevapların, yani hukuk kurallarının da değişmesi gerekir. İşte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) “İsviçre’ye Karşı Yaşlı Kadınlar Davası”nda² (bundan sonra kısaca “Yaşlı Kadınlar Kararı” olarak anılacak) verdiği son karar; “Devlet bireyleri iklim değişikliği dolayısıyla ortaya çıkacak zararlardan koruyacak tedbirleri almak zorunda mı; bireyler bunu bir hak olarak talep edebilir mi?” gibi “dinamik” bir soruya, geçmişte verilen cevaplardan oldukça farklı ve “çağdaş” bir cevap içeriyor.

¹<https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1279/Levent+Gonenc+Dr.>

²*Verein Klimaseniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*, B. No: 53600/20, 09/04/2024. Kararın resmi olmayan bir örneği için bkz. <https://www.klimaseniorinnen.ch/wp-content/uploads/2024/04/Judgment-Verein-KlimaSeniorinnen-Schweiz-and-Others-v.-Switzerland-Violations-of-the-Convention-for-failing-to-implement-sufficient-measures-to-combat-climate-change.pdf>

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazarına aittir. TEPAV’ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

► **Ne oldu?**

Aslında AİHM'nin önünde iklim değişikliğine ilişkin üç dava bulunmaktaydı; üçü için de karar bekleniyordu. Mahkeme iki davayı (usul yönünden) reddetti, biri hakkında ise "ihlal" kararı verdi. İşte kamuoyunda ses getiren, kimilerine göre insan hakları hukuku açısından bir dönüm noktası sayılan bu karar, "Yaşlı Kadınlar Kararı".

"Yaşlı Kadınlar Kararı"nı incelemeye geçmeden önce reddedilen diğer davalar hakkında da kısaca bilgi verelim; zira bu davalarda AİHM'nin ortaya koyduğu usuli değerlendirmeler, bundan sonra açılacak davalarda yol gösterici nitelikte olacak.

39371/20 sayılı "Portekiz'e Karşı Duarte ve Diğerleri"³ davasında 6 Portekizli genç, iklim değişikliğinin çocukların sağlığına zarar verdiğini, Portekiz ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 32 devletin bu zararı önlemek ya da ortadan kaldırmak için gereken önlemleri almadıklarını iddia ediyorlardı. AİHM Büyük Dairesi; Mahkemenin sadece taraf devletlerin kendi içlerindeki hak ihlallerini incelemeye yetkili olduğunu, bu yüzden Portekiz dışındaki devletler açısından inceleme yapılamayacağını, Portekiz'e karşı açılan davada ise, iç hukuk yollarının tüketilmediğini belirterek gençlerin başvurusunu kabul edilemez buldu.

7189/21 sayılı "Fransa'ya karşı Carême"⁴ davasında ise, Grande-Synthe'in eski belediye başkanı, Fransız Hükümeti'nin iklim değişikliğinden kaynaklanan zararları önlemek için gereken tedbirleri almadığını, bu yüzden belediye başkanı olduğu beldede sel felaketinin yaşandığını iddia ediyordu. Bu davada da AİHM Büyük Dairesi, Mahkeme'ye başvuran eski belediye başkanının artık Grande-Synthe'de yaşamadığını, dolayısıyla dava açma ehliyeti bulunmadığını tespit ederek söz konusu başvuruyu reddetti.

"İklimi Korumak için Yaşlı Kadınlar Derneği"nin (*KlimaSeniorinnen*), Hükümetin iklim değişikliğiyle mücadelede yetersiz kalması nedeniyle İsviçre'ye karşı yaptığı hak ihlali başvurusu ise AİHM tarafından kabul edildi. Burada usuli açıdan şu noktanın altını çizmemiz gerekir: AİHM'nin yaşlı kadınların kendi adlarına yaptıkları başvuruyu değil, derneğin yaptığı başvuruyu kabul etti. Bunun önemine aşağıda ayrıca değineceğim.

64 yaşından büyük 2400 kadından oluşan topluluğun açtığı davada, AİHM İsviçre'nin yetersiz iklim düzenlemelerinin özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı⁵ ve adil yargılanma hakkını⁶ ihlal ettiği sonucuna vardı. Mahkeme buna ek olarak, İsviçre'nin "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi"nin (*United Nations Framework Convention on Climate Change*) hükümlerini yerine getirmedikçe ve Hükümetin sera gazı emisyonun azaltılması için belirlediği hedeflere ulaşma konusunda başarısız olduğuna hükmetti.⁷

³ <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22fulltext%22:%7B%22duarte%22%2C%22sort%22:%7B%22kdate%20Descending%22%2C%22itemid%22:%7B%22002-13055%22%7D%7D>

⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22002-13678%22%7D%7D>

⁵ AİHS, md. 6. "Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyumsuzluklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir."

⁶ AİHS, md. 8. "Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir."

⁷ Green Peace, *Joint press release of the Senior Women for Climate Protection Switzerland and Greenpeace Switzerland*, <https://en.klimaseniorinnen.ch/wp-content/uploads/2024/04/2024.04.09-Joint-press-release-of-the-Senior-Women-for-Climate-Protection-Switzerland-and-Greenpeace-Switzerland.pdf>

► Bu kararın önemi ne?

AİHM'nin "Yaşlı Kadınlar Kararı" birkaç açıdan ilgi çekici. Henüz gerekçeli karar yayımlanmamış olmakla birlikte elimizdeki veriler aşağıdaki tespitleri yapmamıza imkan veriyor.

Birincisi, bu karar dolayısıyla demokrasi ve hukuk arasındaki gerilim yeniden tartışma konusu oldu. Açıklayalım: İsviçre Hükümeti AİHM kararından önce 2030 yılına kadar sera gazı salımını yüzde 50 azaltmak için düzenleme yapmaya hazırlanıyordu. Bu bağlamda Hükümet alınacak tedbirlere ilişkin bir referandum düzenledi ve konuyu halkın takdirine sundu. Ancak İsviçre vatandaşları 2021 yılında yapılan referandumunda, söz konusu düzenlemelerin çok maliyetli olacağı gerekçesiyle, ilgili yasada değişiklik yapılmasını reddetti. Sonrasında, deyim yerindeyse, Hükümet işleri ağırdan almaya başladı. İşte AİHM kararı tüm bunların üzerine geldi. Bugün İsviçre basınında yer alan haberlerde; bazı çevrelerin Strasbourg'daki yargıçların İsviçre halkının iradesine müdahale ettiği, böylesine açık bir "yargısal aktivizm" in demokrasiye zarar vereceği yolunda görüş belirttiği ifade ediliyor. Aslında bu, anayasa hukuku ve siyaset bilimindeki kadim tartışmalardan birinin, hukuk-demokrasi geriliminin, güncel bir mesele dolayısıyla tekrar su yüzüne çıkması anlamına geliyor. Konuyu, bu meseleye ilişkin bir değerlendirmenin başlığında yer alan bir soruyla netleştirelim: "Halkın demokratik yollarla aldığı bilime aykırı kararını hukuk tersine çevirebilir mi?"⁸ Bu yazının sınırları içerisinde çok fazla ayrıntıya girmeden şu noktalara işaret etmekle yetinelim: (1) Hukuk "ortak" ve "rasyonel" akli temsil eder. Özellikle anayasa ve insan hakları hukuku alanındaki kurallar insanlığın yüzlerce yıllık tecrübesinden süzölmüş ilkelere dayanır. Dolayısıyla; belli bir zamanda, belli bir yerde, belli bir çoğunluğun verdiği bir kararın, "Milli irade hiçbir zaman yanılmaz." düsturundan yola çıkılarak her zaman "adil" ve toplumun tümü için faydalı olduğu sonucuna varılamaz; (2) Demokrasilerde genel olarak hukuk, özel olarak anayasa ve insan hakları hukuku, bir yandan çoğunluğun kendi kendini yönetme kapasitesini inşa ederken diğer yandan azınlıkta kalanların temel hak ve özgürlüklerini koruma işlevini yerine getirir. Bu bağlamda, referandumdan çıkan sonuç, İsviçre halkının mevcut çoğunluğunun iradesini yansıtırsa bile, tüm İsviçre halkı ve özellikle gelecek kuşaklar için adil ve faydalı olmayabilir ve hukuk karşısında gözden geçirilmesi gerekebilir.

Bu konuyla bağlantılı olarak, bir parantez açıp yukarıda değindiğim bir ayrıntıya geri dönmek istiyorum: AİHM incelediğimiz davada, yaşlı kadınların kendi adlarına yaptıkları başvuruyu değil, kurdukları derneğin yaptığı başvuruyu kabul etmişti. Mahkeme bu kararı verirken "kuşaklararası yük paylaşımı" kavramına vurgu yaptı. Eski AİHM Yargıç Rıza Türmen bu kavramın önemini şöyle açıklıyor:

"AİHM'e göre, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesiyle devletler, hem günümüz hem de gelecek kuşaklar bakımından iklimi koruma yükümlülüğünü üstlendiler. Bu kavram çerçevesinde AİHM Büyük Dairesi, derneklerin dava açma yetkisine sahip olduğunu, derneklerin sadece günümüzdeki değil, gelecek kuşaklar bakımından da iklim değişikliğinin olumsuz etkisinden korunmayı talep edebileceklerini belirtti."⁹

⁸ Bkz. Levent Kurnaz, "Halkın demokratik yollarla aldığı bilime aykırı kararını hukuk tersine çevirebilir mi?", *T24 Haber Sitesi*, 13 Nisan 2024. <https://t24.com.tr/yazarlar/levent-kurnaz/halkin-demokratik-yollarla-aldigi-bilime-aykiri-kararini-hukuk-tersine-cevirebilir-mi,44354>

⁹ Rıza Türmen, "Yaşlı Kadınlar İklim Koruma Derneği ve insan hakları", *T24 Haber Sitesi*, 19 Nisan 2024. <https://t24.com.tr/yazarlar/riza-turmen/yasli-kadinlar-iklim-koruma-dernegi-ve-insan-haklari,44443>

"Yaşlı Kadınlar Kararı"nın önemine dair yapılabilecek ikinci tespit, AİHM'nin iklim değişikliğine karşı korunmanın bir "insan hakkı" olduğunu tescil etmesidir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS) açıkça yer almasa da Mahkeme Sözleşme'deki mevcut hükümleri yorumlayarak böyle bir sonuç ortaya koyabilmiştir. Bu yorumun iklim değişikliği-insan hakları ilişkisi bahsinde ne kadar önemli bir dönemeç olduğu aşikar.

İncelediğimiz kararın önemi açısından yapılabilecek üçüncü tespit ise şudur: Bu kararlar Mahkeme İsviçre Hükümeti'ni "yaptığı şeyler" için değil, "yapmadığı şeyler" için mahkum etmekte ve böylece anayasa ve insan hakları hukuku alanındaki bir başka kadim tartışmanın kapısını tekrar aralamaktadır: "Devlet temel hak ve özgürlükler açısından yaptıkları yanında yapmadıkları için de sorumlu tutulabilir mi?" Mahkemenin kararından bu konuda şu sonuca varılabilmek mümkün görünüyor: Devletin sadece bireylere zarar vermektan kaçınması yetmez, bireyler dışarıdan gelecek (örneğin iklim değişikliğinden kaynaklanan) zararlara ve tehlikelere karşı da korunmalı, yöneticiler bunun için üzerlerine düşen (pozitif) yükümlülükleri yerine getirmelidir.

"Yaşlı Kadınlar Kararı" ile ilgili son olarak 1,5°C ayrımına dikkat çekmek istiyorum. AİHM kararında, "Paris İklim Anlaşması" (*Paris Agreement on Climate Change*) kapsamında belirlenen 1,5°C ısınma hedefine vurgu yaptı. Paris İklim Anlaşması'nın 2. Maddesinin (a) fıkrasında yer alan:

"İklim değişikliği risk ve etkilerini önemli ölçüde azaltacağı bilinciyle, küresel ortalama sıcaklıktaki artışı sanayileşme öncesindeki seviyeye göre 2°C'nin oldukça altında tutmak ve sıcaklık artışını sanayileşme öncesi dönemdeki seviyelerin 1,5°C üzeri ile sınırlandırmak için çaba göstermek."¹⁰

ifadesi, ulusal mahkemelerde¹¹ görülen iklim davalarında, 2 derecelik ısınma hedefi esas alınarak yorumlanırken AİHM 1,5°C ısınma hedefi temelinde inceleme yaptı ve karar verdi. Burada, son yapılan BM İklim Değişikliği Konferansı'nda (COP28) 2 derecenin gelecek felaketleri önlemekte yetersiz olacağı yolunda ileri sürülen görüşlerin Mahkeme'nin kararı üzerinde etkili olduğu düşünülebilir.¹²

► **Bundan sonra ne olacak?**

Öncelikle şunu ifade edelim: Öyle görünüyor ki, bu daha bir başlangıç. AİHM'nin önünde bekleyen benzer içerikli altı dava daha var. İsviçre kararı büyük ihtimalle bunlar için emsal teşkil edecek. Daha da önemlisi, yukarıda değindiğimiz gibi, AİHM bu üç kararlar, bu tür davalarda usul açısından hangi şartları aradığını açıklığa kavuşturdu. Bir anlamda bundan sonra dava açacaklara yol gösterdi. Yakın gelecekte başka ülkeler aleyhine de bu tür davaların açıldığını görebiliriz. Hatta ileride bu konuda bir "dava yağmuru"ndan dahi söz edebiliriz.

Peki, AİHM veya diğer uluslararası mahkemelerin bireyler lehine aldığı bu tür kararlar devletleri iklim değişikliği konusunda tedbir almaya zorlayabilir mi? Ya da soruyu başka türlü soralım: Uluslararası ya da uluslararası yargı kararları bireyleri iklim değişikliğinden kaynaklanan zararlara karşı gerçekten koruyabilir mi? Kuşkusuz bu sorunun cevabını zaman içerisinde göreceğiz ancak şurası muhakkak ki, devletler açısından işler artık eskisi gibi olmayacak. Bu

¹⁰ Paris İklim Anlaşması (Paris Agreement on Climate Change), <https://iklim.gov.tr/db/turkce/dokumanlar/paris-anlasmasi-13-20220808231948.pdf>

¹¹ Bkz. *Hollanda'ya Karşı Urgenda Vakfı*, B. No: 19/00135, 13/01/2020 <<https://climatecasechart.com/non-us-case/urgenda-foundation-v-kingdom-of-the-netherlands>> ve *Almanya'ya Karşı Neubauer ve Diğerleri*, B. No: 2656/18, 24/03/2021 <<https://climatecasechart.com/non-us-case/neubauer-et-al-v-germany>>

¹² Bkz. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği, *COP28 Agreement Signals "Beginning of the End" of the Fossil Fuel Era*, <https://unfccc.int/news/cop28-agreement-signals-beginning-of-the-end-of-the-fossil-fuel-era>

tür kararlar bir yandan uluslararası bir kamuoyunun oluşmasını sağlarken diğer yandan, özellikle "Hukuk Devleti" ilkesinin eksiksiz ve tavizsiz uygulandığı ülkelerde, tazminat yükümlülüğünün ötesinde, ilgili mevzuatta bir revizyona, idarenin eylem ve işlemlerinde ise daha "iklim dostu" uygulamaların kabul edilmesine yol açacak.

Gelelim Türkiye'ye: Bu karar, AİHS'ye taraf olan tüm devletler gibi Türkiye'yi yakından ilgilendiriyor. Türkiye'de kamuoyuna yansıyan pek çok olayda İsviçre kararında tespit edilen ihlallerden çok daha fazlasının olduğunu biliyoruz; AİHM kararlarına Hükümetin yaklaşımı ise malum. Bununla birlikte—en az Türkiye'nin son zamanlarda yerine getirmediği uluslararası yükümlülüklerinin tartışma konusu olduğu diğer davalar kadar önemli olan—iklim değişikliği davaları, sonuçlarına saygı gösterilmediği takdirde, ülkenin ithalatını, ihracatını, yabancı yatırım çekme kapasitesini; kısacası bir bütün olarak ekonomisini de olumsuz anlamda etkileme potansiyeline sahip. Şimdi fırsat varken yöneticiler için şapkayı önlerine koyup düşünme ve dinamik sorulara dinamik cevaplar verme zamanı...